

Zijn er in onze eigen cultuur of elders aanknopingspunten te vinden voor het begrijpen van de oorzaken van de huidige cultuur- en natuurcrisis, die leidt tot de vernietiging van de natuur en daarmee ook van de mens zelf? Aanknopingspunten ook voor een 'nieuwe' ethiek, gericht op onze houding jegens de aarde en de wezens die er op leven? Een ethiek die is ingebed in een cultuur die niet op voet van oorlog leeft met de natuur, maar leidt tot gedrag waarin bewustzijn van natuurverbondenheid tot uiting komt en waaruit bovendien liefde en respect blijkt. Is dat mogelijk zonder maatschappelijke, wetenschappelijke en godsdienstige omwentelingen? Natuurfilosofen en wetenschappers zijn naarstig bezig de natuurcrisis te analyseren en te onderzoeken hoe het zover heeft kunnen komen. De bronnen waaruit zij putten zijn de wortels van de dominante westerse cultuur (het Griekse en joods-christelijke erfgoed), historische ontwikkelingen, hedendaagse wetenschappelijke en filosofische zienswijzen en andere culturen (o.a. Aboriginals, Indianen, Taoïsme).

Opvallend daarbij is dat in het Nederlands taalgebied zelden wordt verwezen naar het Boeddhisme, temeer daar algemeen wordt erkend dat de verbondenheid van de mens met de natuur ernstig is verstoord. Alleen de filosoof Achterhuis (1989) stelt dat de natuurcrisis in eerste instantie te maken heeft met de maatschappelijke en intermenselijke verhoudingen.

De bedoeling van de serie verkennende gesprekken met Prof. Dr. Victor Westhoff (78) is na te gaan, hoe het gedrag van de mens tegenover de natuur (ook in de tuin!) samenhangt met zijn opvatting over die natuur en over zijn eigen plaats daarin. Professor Westhoff geeft daarbij zijn Boeddhistische zienswijze. De hier aangedragen omvangrijke onderwerpen van gesprek rechtvaardigen stellig de publicatie in boekvorm. De aard van het besprokene is echter van zo immens belang dat ik een poging wil wagen in de vorm van een serie artikelen.

Gesprekken met Prof. Dr. Victor Westhoff

Deel 1: de mens die als ecologische factor zowel positief als negatief op de natuurlijke rijkdom kan inwerken.

Ben J. Veld

De hemel gaf het licht in onze ogen.

Van onze aarde zijn wij uitgevlogen

Om haar van hemellicht vervuld te zien:

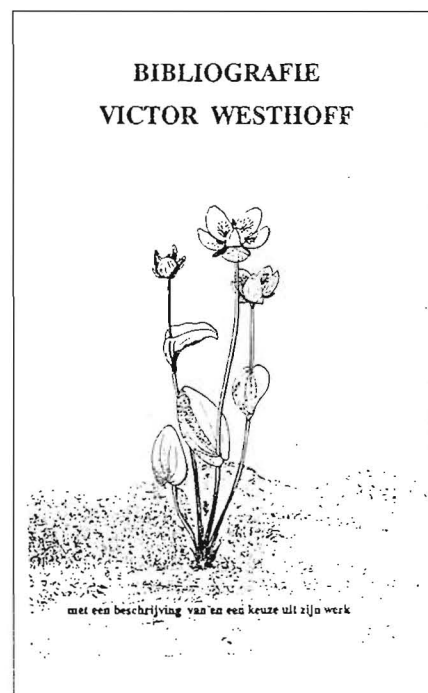
Ons enig voorrecht en ons hoogst vermogen.

- Heeft iemand de belangstelling voor de natuur bij u gewekt?

'Mijn moeder. Zij was onderwijzeres en had als een jong meisje een herbarium. Ze is naar Indië gegaan waar ik ben geboren. Omdat ik op mijn vierde jaar doodziek was door malaria zijn we naar Nederland gegaan. Ik herinner me vanaf mijn zesde jaar dat we samen uitgingen en zij leerde me de planten. Het eerste plantje was herderstasje. Lepeltjesdief, zei ze. Het herbariummateriaal hebben we samen voortgezet, en na haar overlijden - ze is vroeg gestorven (1933) - heb ik het zelf voortgezet. Tenslotte, na mijn studententijd, heb ik het geschonken aan de Universiteit van Utrecht.

Maar dit is het halve verhaal. Ik merkte al heel vroeg als kind dat ik een andere instelling had ten opzichte van de natuur dan andere mensen, waarschijnlijk ook mijn moeder. Voor andere mensen waren planten en dieren objecten voor

nut en genoeg. Voor mij waren het zusters en broeders. Planten en dieren zag ik als gelijken, als medewezens. Ik kende ze in hun verscheidenheid. Zeker, ik wist het verschil tussen brandnetel en dovenetel, tussen vlinders, maar ze waren allemaal medewezens met wie je medevreugde en medelijden kunt hebben. Ik begreep de instelling van andere mensen niet. Een extreem voorbeeld van die instelling maakte ik op Terschelling mee. Hoe kinderen door hun ouders kunnen worden verpest! Een klein meisje: "Moeder, kijk eens wat een mooie rups!" "Doodtrappen kind, doodtrappen!" Kinderen hebben van nature liefde voor de natuur. Goed, op mijn eenentwintigste kwam ik een boek tegen, waarin ik zag dat de verhouding die ik had tot andere wezens bestond, dat er andere mensen waren die ook zo voelden en dachten. Dat was in het boek Mipam, geschreven door Lama Yong-den, waarin een

Parnassia is de lievelingsplant van Victor Westhoff.

Prof. Dr. Victor Westhoff (1916) is geboren op Java en studeerde biologie te Utrecht, waar hij in 1947 promoveerde op de plantengroei van drie Waddeneilanden. Hij was enkele jaren werkzaam bij de ANWB, daarna achtereenvolgens tien jaar als docent aan de Landbouwhogeschool, tien jaar als hoofd van de afdeling Botanie van het Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek (RIVON), en tenslotte vijftien jaar als gewoon hoogleeraar in de plantkunde te Nijmegen. Zijn specialiteit is de geobotanie (onderzoek van planten en plantengemeenschappen in hun situatie in de biosfeer), en in het bijzonder plantensociologie. Hij heeft zich zijn leven lang ingezet voor natuurbehoud en natuurbeheer, onder meer als adviseur van 'Natuurmonumenten' van 1947-1968. Hij publiceerde ruim 560 geschriften, waaronder een vijftiental boeken (ten dele samen met anderen). Victor Westhoff is Boeddhist. Hij is tevens dichter; van zijn hand verschenen twee dichtbundels.

foto: Ben J. Veld

moeten in dit geval nog twee worden toegevoegd: eerbied en liefde. Dit geldt wel ook voor het beheer van natuurrijke tuinen?

'Zeker, zonder liefde en eerbied kom je niet ver. Ik wil daar wat verder op ingaan vanuit de Boeddhistische levenshouding. Daarin worden vier stromingen der ziel onderscheiden: **metta, karuna, mudita en upekha**.

Metta is liefde voor alle wezens. Het is de liefde die volgens de apostel Paulus *caritas* en in het Grieks *agapè* heet. Metta is op alle wezens gericht, in het christendom alleen op mensen. Karuna is mededogen, ook voor alle wezens. Tegenover mededogen staat mudita, medevreugd. Deze ontbreekt helemaal in het christendom. Vreugde hebben als anderen vreugde hebben. Ten vierde upekha, de gelijkmoedigheid tegenover het kwaad.

Bij natuurbeheer, vooral in tuinen, heb je te maken met een probleem dat ogenschijnlijk paradoxaal is. Wanneer je namelijk respect hebt voor alle wezens, dan kun je toch geen 'onkruid' wieden? Hoe moet dat nu? Onkruiden zijn toch ook wezens? Om bepaalde structuren in de tuin te bevorderen moet je bepaalde kruiden verwijderen. Het komt aan op de mentaliteit waarmee je dat doet. Wij moeten als men-

Boeddhistische maatschappij wordt geschetst waarin die verhouding met de natuur normaal is. Toen dacht ik: dan ben ik Boeddhist! Pas tientallen jaren later kwam ik er achter, dat er in Nederland ook Boeddhisten zijn. Daar sloot ik me toen bij aan.

Dus de oorsprong is ten dele van mijn moeder, en ten dele, ik kan het niet anders zeggen, karmisch bepaald, van nature aanwezig.'

- En dat zou bij andere kinderen in principe ook zo zijn?

'Misschien, maar bij mijn broer en zuster was dat niet zo. Daarom kan ik heel goed het verschil tussen opvoeding en aanleg onderscheiden. Zij hadden het niet, we konden er niet over praten. Als de houding van de ouders in strijd is met wat het kind zelf ervaart dan zal het kind proberen zich aan te

passen aan de ouders en dan gaat dat gevoel verloren. Want de grote mensen denken er anders over, dus zal ik het wel verkeerd zien, zal ik wel niet goed snik zijn. Zo werkt dat. En dan de collectiviteit die bij kinderen ontstaat. Jij vindt een hagedis mooi en je vriendje zegt: "Vind je die mooi? Mijn moeder zegt: dat vieze beest! Je moet heel voorzichtig zijn met wat kinderen voelen. Voor je het weet bega je een misdaad, verniel je een kinderziel. Zij vindt het mooi, dan is het ook mooi en ga je er met belangstelling naar kijken.'

- U hebt eens in een artikel (1949) gesteld, dat het wetenschappelijk beheer van een natuurreservaat het karakter moet dragen van een schaakspel met de natuur. Aan de aloude vereisten van het schaakspel: oplettendheid, scherpzinnigheid, geduld, vooruitzien,

sen levende wezens doden om te kunnen leven. We kunnen wel vegetariër zijn, maar planten leven ook. Zeer strenge Boeddhistische monniken eten alleen vruchten, want die zijn bestemd om gegeten te worden. Niet wieden vanuit toorn, wrok, van 'verdorie weg ermee', maar vanuit een heel andere gezindheid. Vanuit respect en bewondering, niet vanuit haat, niet willen verdelgen. Ook niet bij brandnetels.'

- *Ik weet niet goed raad met een gedichtje van J.C. van Schagen:*

Hij slaat een vlieg dood

Maar vraagt hem wel eerst excuus

Dat is humaner.

'Ja, dat is toch zo!'

- *Het lijkt me nogal cynisch. De eerste twee regels lijken me een Boeddhistische benadering.*

'Dat zou ik zeggen, ja.'

- *Maar de laatste regel, wat is dan humaner?*

'Van Schagen is een heel gevoelig mens. Die spotten met zichzelf uit zelfbescherming. Dat doe ik ook vaak. Ik heb naast serieuze ook uitermate cynische gedichten geschreven. Omdat de wereld nu eenmaal zo is. Daar word je door gekwetst, je verdedigt je door cynisme. Ik ken het van heel veel mensen. Van Schagen was niet zozeer een Boeddhist als wel een mysticus. Hij kon de manier waarop mensen met zichzelf, met andere mensen, met de

De monnik en de vlinder

tekening: Marcelle Hanselaar. Uit: *Buddhism and ecology*

wezens omgaan totaal niet verdragen. Ik ben heel erg op zijn werk gesteld.'

- *Eddy Weeda (1994): "Ik maak me meer zorgen over de mens dan over de natuur. Ik denk dat de mens zichzelf eerder naar de bliksem helpt dan de natuur. We zouden niet zo cynisch met de eigen soort mogen omgaan".*

'Daar heeft ie gelijk in. De natuur zal de mens heus wel overleven. Als de mens eerst alle vogels, zoogdieren (de helft van alle zoogdiersoorten in Nederland is bedreigd!) en bijna alle planten heeft uitgeroeid en dan zelf door overbevolking en hongersnood om het leven komt, dan blijven de insecten over. De wereld beheerst door kakkerlakken! Dat zou de toekomst kunnen zijn. Dat is wel koffiedikkijkerij, hoor! We moeten ons zeer bezorgd maken over wat de mens zichzelf aandoet. Dit tegen alle redeloze optimisten en futurologen in, die denken dat het allemaal wel goed komt. Dat komt het niet; zwartkijkerij, doemdenken, heet dat. Dat is dan een veroordeling. Het is gewoon de werkelijkheid. We zijn in een zodanig tempo met overbevolking bezig, dat binnen afzienbare tijd op iedere vierkante meter van deze aarde een mens staat. De stoutste fantasie kan niet voorspellen wat er gaat gebeuren, maar de mens doet het wel zichzelf aan'.

- *'Respect hebben voor' is een kernbegrip in het Boeddhisme. Komt dit respect in oorsprong voort uit rationeel inzicht en welbegrepen eigenbelang of uit een gevoelsverbondenheid met de aarde, de natuur?*

'Onze taal schiet hier volledig tekort. Het is noch denken, noch gevoel. Geen van beide, we hebben er geen woord voor. Het is de ervaring, het inzicht in de verbondenheid van alle wezens met elkaar. En de verantwoordelijkheid die we daarvoor hebben. Het omvat liefde en mededogen die we voor andere wezens voelen, en in zoverre gaat het ook om 'gevoel'. Meer in wezen is het: inzicht. Denken is het ook niet. Je hoeft er niet voor na te denken. Denken heeft z'n bezwaren, we kunnen niet zonder. Denken is maar één van de mogelijkheden om de werkelijkheid te benaderen. Prediker, een van de boeken van het Oude Testament, heeft gezegd: die

Boeddhisme

Het Boeddhisme wordt beschouwd als één van de vijf grote wereldreligies. Grondlegger is de koningszoon Gautama, die huis en hof verliet om de verlichting deelachtig te worden, en sindsdien als de Boeddha de leer heeft verkondigd. Hij leefde in de zesde eeuw vóór Christus in Noord-India. Het Boeddhisme is thans nog de overheersende religie in een groot deel van Azië; in zijn oorspronkelijke vorm, *Theravada*, vooral in Thailand, Birma en op Sri Lanka; in de afgeleide vorm, Mahayana, in China en Japan en als tantristisch Boeddhisme of *Lamaïsme* in Tibet, Sikkim, Bhutan en Nepal.

Het Boeddhisme is niet gericht op een opperwezen, is dus geen godsdienst. Maar het is wel een religie te noemen.

De leer beoogt de verlossing van het lijden, waarbij in het bijzonder bedoeld wordt op het lijden dat de mens zichzelf aandoet.

De ethiek van de *Dhamma*, de leer van de Boeddha, is uitdrukkelijk op **alle** wezens betrokken, dus niet alleen op mensen, maar ook op planten en dieren, zelfs op zaden. De dhamma gaat niet uit van de tegenstelling tussen mens en natuur, waarbij de natuur dan gezien wordt hetzij als een onweerstaanbare macht waaraan de mensen zich moeten onderwerpen, hetzij als een object, geschapen voor gebruik en genoegen.

De Boeddhistische leer wil praktisch zijn, is een wijze van leven, een ethiek die de weg wijst naar verlossing van de gehechtheid aan begeerten en onwetendheid.

Taoïsme

Het taoïsme is de aloude volksreligie van China.

wetenschap vermeerderd, vermeerderd smart. Dat is tot op zekere hoogte waar. De Boeddhist zal nooit zeggen dat er geen wetenschap moet zijn, maar hij zegt wel: wetenschap is niet toereikend, niet toereikend voor het mens-zijn, het zijn in de wereld.

Je kunt de Boeddhistische leer goed samenvatten in deze uitspraak: het gaat erom het lijden in de wereld zoveel mogelijk te verminderen en zo min mogelijk te vermeerderen.'

- *Het lijkt soms wel dat metta niet meer terugkomt als deze bij het opgroeien verloren is gegaan. Bijvoorbeeld C. Buddingh' in zijn dagboeknotities 1977-1985: "De natuur heeft iets zeldzaam frigides. Daarom heb ik nooit geprobeerd een verhouding met haar aan te gaan".*

'Zielig vind ik dat. Zielig. Laat ik daar dit op zeggen: ieder kind heeft van nature een band met de natuur. Als je die niet hebt, dan ben je in je jeugd grondig mishandeld. Kinderen ervaren levende wezens vanzelfsprekend als soortgenoten. Maar de opvoeding kan dat verpesten. Die leert dat dat niet zo is en ook niet zo moet zijn. Behalve als de ouders goede opvoeders zijn.'

- *We benaderen het uit steeds weer andere gezichtshoeken. Piet Mondriaan: "Als men zich erg verwant voelt met een bepaalde plek, dan moet men er in opgaan". Herkent u dat? Zou u het ook zo formuleren?*

'Jazeker, helemaal mee eens. Dat heeft Mondriaan ook in de praktijk gebracht. Z'n vroegere werk is niet het abstracte-lineaire werk van later. Hij heeft prachtige populierenlandschappen in Brabant geschilderd. En de beroemde molens op Walcheren. Het is duidelijk dat hij helemaal opging in de plek die hij schilderde. Mondriaan zelf heeft nooit daarop neergezien, hij heeft zich alleen ontwikkeld in een richting die hij noodzakelijk vond. Het was zijn opdracht dat te doen.'

- *Al van klein kind af heb ik moeite met het wieden (doodmaken) en snoeien (verminken). Als ik een plant verwijder probeer ik hem zo mogelijk een nieuw plekje te geven. Ik verbaas me steeds weer over plantsoenarbeiders, die - zo lijkt het - zonder proble-*

men snoeischaar, schoffel en elektrische zaag hanteren. Zij spreken ook niet van planten en plantenkennis, maar van materiaal en materiaalkennis. Ben ik in dit opzicht sentimenteel, wereldvreemd?

'Deze mensen zijn geprogrammeerd en gedemotiveerd door onze cultuur. Een vervreemding van de natuur, die begonnen is met Bacon en Descartes. Deze mensen hebben de bedoelde relatie niet meer met de natuur, die zien alleen maar materiaal. Maar hoe je die mensen tot andere inzichten kunt brengen?

Wat Achterberg, onze filosoof in Wageningen bepleit is de *participerende omgang met planten*, deel hebben aan het leven van de plant en het dier. Hij noemt dat een redelijk te verdedigen paradigma. Dat vind ik ook. De vraag die dan rijst is of dit paradigma geldt voor alle soorten planten en dieren. Dat is de onkruidvraag. 'Nut' en 'schade' zijn bij de visie van intrinsieke natuurwaarde wel de voordeur uitgezet, maar ze komen door de achterdeur weer binnen als we onze tuin wieden.

"Naturam expelles furca tamen usque recurret", zei Horatius. Je kunt de natuur wel met de mestvork uitdrijven, maar ze komt toch wel weer terug. Maar het antwoord daarop is dat het niet om de handeling gaat, maar om de intentie waarmee die wordt verricht. In de woorden van A. Roland Holst in diens vertaling van 'De gravin van Catelene' van W.B. Yeats: "Het licht der Lichten kijkt naar wat werd bedoeld, nooit naar de daad".

Terug naar de praktijk: als we op ons erf de massaal opschietende brandnetels uittrekken hoeven we dat niet te doen in verbeten ergernis en fanatieke schoonmaakwoede. Het is beter zich in het wezen van de plant te verdiepen, de vitaliteit en de taaheid te bewonderen. Er zijn dus twee verschillende soorten innerlijke instelling mogelijk t.a.v. wat men in Wageningen 'onkruid' noemt. We kunnen dit vergelijken met de jacht. Zij die zich 'echte' jagers noemen scheppen genoeg in het doden als zodanig. De kick die het brekende oog van de haas - "het haas" - hen geeft en de aanschouwing van de stapel lijken die ze 'tableau' noemen. Daartegenover staat de jager ten dienste van het natuurbeheer, die doodt zonder sadisme,

in het belang van het natuurlijk evenwicht en veelal zelfs in het belang van de populatie van de betrokken soort.

Waar het om gaat is de wijze waarop we met de levende wezens omgaan, niet alleen door ze te respecteren - op afstand - maar meer dan dat, door iets dat we **vereenzelviging** zouden kunnen noemen. We kruipen om zo te zeggen binnen de epidermis van de plant zelf. We beleven anders nooit geheel de eigen aard van deze soort, die mede is bepaald door een specifieke genencombinatie. Iedere echte ecooloog kent dat: het inlevingsvermogen dat met intense bewondering gepaard gaat stelt ons in staat de haarfijne en haarscherpe eisen te zien die elke soort aan haar milieu stelt. Alle mensen en levensvoorwaarden leiden tot niche-differentiatie, die het zoveel soorten mogelijk maakt samen te leven. Niet zozeer door onderlinge concurrentie alswel door het ontwijken van elkaars voorkeuren.'

We willen dit artikel besluiten met een gedicht van Victor Westhoff over Urtica, de miskende en verguisde brandnetel.

Urtica

Waar de ruigte veld wint
branden wij omhoog;
schrik van ieder stadskind,
honk van dagpauwoog.

Nachtegaal tot zegen,
boerenvolk tot last,
zijn wij allerwegen
ongenode gast.

Ben J. Veld is o.a. mede-initiatiefnemer van de Werkgroep Ecologische Tuinen Arnhem. Hij geeft ook regelmatig lezingen en advies op het gebied van de stedelijke ecologie.

Zijn adres: Parkstraat 72, 6828 JL Arnhem. Tel: 085-450786.
